

**Slovesný čas a fokalizace.
K otázce narativní vzdálenosti ve
francouzské literatuře.**

Petr Kylvoušek

Paradigmata v gramatikách nás utvrzují v přesvědčení, že všechny slovesné formy utvořené od téhož základu náleží do téže, **morfologicky pojaté konjugace**. Hodláme zde prokázat, že **časovost je organizována jinak** a že se odvíjí od principů na první pohled méně viditelných a složitějších. Časové formy francouzského slovesa se neužívají jakožto prvky jednotného systému, ale že jsou distribuovány do **dvou odlišných, komplementárních systémů**, z nichž každý využívá jen část časových forem slovesa; oba způsoby si vzájemně konkurují a vždy zůstávají k dispozici mluvčímu. Tyto dva systémy se projevují ve dvou rozdílných výpovědních úrovních, jež rozlišujeme jako **situačně ukotvený diskurz** (*discours*) a **situačně neukotvené vyprávění** (*histoire*, u Genetta *récit*).

	já/ty	ty/já	my (já/ty)	my (já/ty/on, oni)	vy (ty/já/on, oni)	francouzské « on » (je, tu, il, etc.)	on, oni
situačně ukotvený diskurz discours	prézens, blízké futurum, jednoduché futurum, složené perfektum, blízká minulost je parle, je vais parler, je parlerai, j'ai parlé, je viens de parler						
situačně neukotvené vyprávění récit	jednoduché perfektum, plusquamperfektum, passé antérieur, futurum minulosti il parla, il avait parlé, il eut parlé, il parlerait						
formy ambivalentní	imperfektum, gnómický prézens je parlais, il parlait						

	zájmeno discours	zájmeno récit
slov. discours	Z discours/ S discours	Z récit / S discours
slov. récit	Z discours/ S récit	Z récit/ S récit

*il parle – mluví, nutno ve francouzštině
interpretovat (já říkám, teď), že on mluví*

*il parla - promluvil, mluvil (kdysi, jednou; bez
toho, že by výpovědní situace byla inscenována)*

il a parlé – (já říkám, teď), že promluvil, mluvil

V souvislém řetězci sloves pak vzniká další důležitý efekt.

Srovnejme české: *Vešel, zapálil si cigaretu, podíval se oknem ven.*

Ve francouzštině to můžeme vyjádřit takto:
Il est entré, il a allumé une cigarette, il a regardé par la fenêtre.

nebo

Il entra, alluma une cigarette, regarda par la fenêtre.

imparfait ludique

Tu étais voleur, moi, j'étais policier et je te tirais dessus...

Ty budeš zloděj, já budu policajt a jako na tebe vystřelím...

Průnik narativních prvků do pásma situačně ukotveného diskursu nepostačuje, aby diskurs pozbyl situační ukotvenosti a vymanil se ze svého pásma: narativní prvky totiž nejčastěji zůstávají nadále spjaty s mluvčím a odkazují k němu. Zato jakýkoliv zásah prvků situačně ukotveného diskursu do vyprávění je pocíťován jako narušení strohých pravidel vyprávění. (Genette)

ukotvovovač + ukotvovač:

je parle, j'ai parlé ...

neukotvovač + neukotvovač :

il parla, il avait parlé...

neukotvovač + ukotvovač:

il a parlé

ukotvovač + neukotvovač:

maintenant il parla (a teď promluvil),

je parlai

Tiens [discours; **ty**; modalizace, shifter, kontaktová interjekce],
la pluie **a cessé!** **Ayez** [discours; **vy**, modalizace, shifter, rozkaz]
la bonté de **me** **raccompagner chez moi.** **Je suis fatigué,**
étrangement [discours; modalizace, modální adverbium], **non**
d'avoir parlé, mais à la seule idée de ce qu'il me faut encore
dire. Allons! [discours; **nous**, modalizace, interjekce, apel] /.../
Cette nuit-là [récit; nedeiktické určení času; passé simple], *en*
novembre, deux ou trois ans avant le soir où je crus entendre
rire dans mon dos, je regagnais la rive gauche, et mon domicile,
par le pont Royal. /.../ Sur le pont, je passai derrière une forme
penchée sur le parapet, et qui semblait regarder le fleuve. De
plus près, je distinguai une mince jeune femme, habillée de noir.
Entre les cheveux sombres et le col du manteau, on voyait
[neosobní on + *vidět v imperfektu*: změna fokalizace,
desubjektivizace, implikace intradiegetického svědka, tedy
implicitního čtenáře] *seulement une nuque, fraîche et mouillée,*
à laquelle je fus sensible [návrat k předchozí fokalizaci].

A hele, přestalo pršet!. Bud'te té dobroty a doprovod'te mě domů. Je divný, jak mě to unavilo, ne snad tím, že jsem mluvil, ale jen při pomyšlení, co vám ještě musím říct. Takže! (...) *Tu noc, v listopadu, dva nebo tři roky před tím večerem, kdy jsem měl dojem, že slyším smích za svými zády, jsem se vracel na levý břeh Seiny, domů, po Pont Royal. (...) Na mostě jsem prošel kolem postavy skloněné nad zábradlí, jako by zabrané do pozorování řeky. Když jsem byl blíž, rozeznal jsem mladou štíhlou ženu, oblečenou do černého. Mezi konečky tmavých vlasů a límcem kabátu byla vidět jenom šíje, svěží a zvlhčená, která mě přitahovala.*

Mais je poursuivis la route, après une hésitation. Au bout du pont je pris les quais en direction de Saint-Michel où je demeurais. J'avais déjà parcouru une cinquantaine de mètres à peu près, lorsque j'entendis le bruit, qui, malgré la distance, me parut formidable dans le silence nocturne, d'un corps qui s'abat sur l'eau [discours; deskriptivní prézens]. Je m'arrêtai net [návratk récit], mais sans me retourner. Presque aussitôt, j'entendis un cri, plusieurs fois répété, qui descendait lui aussi le fleuve, puis s'éteignit brusquement. Le silence qui suivit dans la nuit soudain figée me parut interminable. Je voulus courir et je ne bougeai pas.

*Ale šel jsem dál, po zaváhání. Na konci mostu jsem zahnul po nábřeží směrem k Saint-Michel, kde jsem bydlel. Ušel jsem asi padesát metrů, když jsem zaslechl zvuk, který i přes tu vzdálenost mi připadl úděsný v tom nočním tichu, **těla, jak dopadá na hladinu.** Na místě jsem se zastavil, ale neotočil. Hned vzápětí jsem uslyšel výkřik, několikanásobný, postupující ve stejném směru po řece, než náhle zanikl. Ticho, jež následovalo v náhle ztuhlé noci, se mi zdálo nekonečné. Chtěl jsem se rozběhnout, a stál jsem bez hnutí.*

Je tremblais [imperfektum neutralizující opozici discours-récit], **je crois** [discours ve vložené větě; shifter], de froid et de saisissement. Je me disais qu'il fallait faire vite et je sentais une faiblesse irrésistible envahir mon corps. J'ai oublié [discours; passé composé] **ce que j'ai pensé alors.** «Trop tard, trop loin...» ou quelque chose de ce genre. J'écoutais toujours, immobile [imperfektum neutralizující opozici discours-récit]. *Puis, à petits pas, sous la pluie, je m'éloignai. Je ne prévins personne* [récit; passé simple].

Třásl jsem se, myslím, zimou a návalem hrůzy.
Říkal jsem si, že je třeba rychle jednat, a cítil,
jak mi neodolatelná slabost zachvacuje tělo. Už
jsem zapomněl (ted' už nevím), co jsem si
myslel. „Je pozdě, je daleko..“, něco takového.
Naslouchal jsem, bez hnutí. *Pak pomalu,*
v dešti, jsem šel dál. Nikomu jsem nic neřekl.

Mais **nous sommes arrivés**, voici [discours; shifter, deixe, prezentativ] **ma maison, mon abri! Demain?** [discours; modalizace, série otázek a odpovědí] **Oui, comme vous voudrez. Je vous mènerai** volontiers à l'île de Marken, **vous verrez** le Zuyderzee. Rendez-vous à onze heures à "Mexico-City". Quoi? **Cette** femme? Ah! **je ne sais** pas vraiment, je ne sais pas. *Ni le lendemain* [récit; nedeitické označení času], *ni les jours qui suivirent*, **je n'ai lu** les **journaux** [discours; passé composé].

No ale už jsme na místě, tady je můj
dům, mé útočiště! Zítří? Ano, jak budete
chtít. Rád vás zavedu na ostrov Marken,
uvidíte Zuydersee. Sejdeme se
v jedenáct v *Mexico-City*. Co? Ta žena?
No, to nevím, opravdu nevím. *Ani
nazítří, ani ty další dny* jsem noviny
nečetl.

J.-M.G. Le Clézio, *Mondo*

Personne n'aurait pu dire [discours, modalizace zpřítomňující hlas vypravěče hodnotícího situaci] **d'où venait Mondo. Il était arrivé un jour** [récit; nedeiktické časové určení], **par hasard, ici** [discours; deiktický ukotvovač], **dans notre ville, sans qu'on s'en aperçoive, et puis on s'est habitué à lui. /.../ Quand il arrivait vers vous, il vous regardait bien en face, il souriait, et ses yeux étroits devenaient deux fentes brillantes** [neutralizace opozice mezi discours a récit].

Nikdo by nedovedl říci, odkud Mondo je. Jednoho dne tu byl, náhohou, v našem městě, aniž by si toho kdo všiml, a pak si na něho zvykli. (...) Když se na vás obracel, díval se vám zpříma do očí, usmíval se a jeho úzké oči se měnily v dvě zářivé štěrbinny.

Albert Camus, L'Étranger (Cizinec)

J'ai pris l'autobus à deux heures. Il faisait très chaud. J'ai mangé au restaurant, chez Céleste, comme d'habitude. Ils avaient tous beaucoup de peine pour moi et Céleste m'a dit : « On n'a qu'une mère. » Quand je suis parti, ils m'ont accompagné à la porte. J'étais un peu étourdi parce qu'il a fallu que je monte chez Emmanuel pour lui emprunter une cravate noire et un brassard. Il a perdu son oncle, il y a quelques mois.

Měl jsem autobus ve dvě hodiny. Bylo horko. Najedl jsem se v bistru u Célesta, jako obvykle. Všichni se mnou soucítili a Céleste mi řekl: „Člověk má matku jen jednu.“ Když jsem odcházel, vyprovodili mě ke dveřím. Byl jsem trochu nesvůj, protože jsem musel nahoru k Emmanuelovi, aby mi půjčil černou kravatu a pásku na rukáv. Před pár měsíci mu umřel strýc.

J'ai couru pour ne pas manquer le départ. Cette hâte, cette course, c'est à cause de tout cela sans doute, ajouté aux cahots, à l'odeur d'essence, à la réverbération de la route et du ciel, que je me suis assoupi. J'ai dormi pendant presque tout le trajet. Et quand je me suis réveillé, j'étais tassé contre un militaire qui m'a souri et qui m'a demandé si je venais de loin. J'ai dit « oui » pour n'avoir plus à parler.

Běžel jsem, abych stihl odjezd. Tenhle spěch, ten běh, asi kvůli tomu všemu, a ještě to házení sem tam, pach benzínu, světelné záblesky na silnici a na obloze, usnul jsem. Spal jsem celou cestu. Když jsem se probudil, mačkal jsem se na nějakého vojáka, ten se na mě usmál a zeptal se, jestli jsem zdaleka. Řekl jsem „ano“, abych nemusel dál mluvit.

Marguerite Duras *Hiroshima mon amour (Hirošima, má láska)*

Le lendemain de ce jour était un dimanche. Il pleuvait. J'allais à la ferme d'Ezy.

Je m'arrêtais, comme d'habitude, sous un peuplier, le long de la rivière.

L'ennemi *arriva* peu après moi sous ce même peuplier. Il était également à bicyclette. Sa main était guérie.

Il ne partait pas. La pluie tombait, drue. Puis le soleil *arriva*, dans la pluie. Il *cessa* de me regarder, il *sourit*, et *il m'a demandé* de remarquer comment parfois le soleil et la pluie pouvaient être ensemble, l'été.

Je n'ai rien dit. Quand même *j'ai regardé* la pluie.

Il m'a dit alors qu'il m'avait suivie jusque-là. Qu'il ne partirait pas.

Je suis repartie. *Il m'a suivie*.

Un mois durant, *il m'a suivie*. *Je ne me suis plus arrêtée* le long de la rivière.

Jamais. Mais il y était posé là, chaque dimanche. Comment ignorer qu'il était là pour moi.

Je n'en dis rien à mon père.

Je me mis à rêver à un ennemi, la nuit, le jour.

Et dans mes rêves, l'immoralité et la morale se *mélangèrent* de façon telle que l'une ne *fut* bientôt plus discernable de l'autre.

Den potom byla neděle. Pršelo. Jela jsem na statek do Ezy.

Zastavila jsem se jako obvykle pod topolem u řeky.

Nepřítel se *objevil* chvíli po mě, pod stejným topolem. Taky přijel na kole. Ruku měl zahojenou.

Stál pořád tam. Déšť hustě dopadal. Pak *vysvitlo* slunce, do deště.

Přestal se na mě dívat, usmál se a zeptal se, jestli jsem si všimla, že v létě jsou někdy slunce a déšť spolu.

Neřekla jsem na to nic. Ale i tak jsem pozorovala déšť.

A pak mi řekl, že sem jel schválně za mnou. Že odtud neodjede.

Já jsem jela dál. On jel za mnou.

Celý měsíc jezdil za mnou. Nikdy jsem se už u řeky nezastavila.

Nikdy. Ale on tam stál, každou neděli. Jak předstírat, že tam stál kvůli mně?

Otci jsem nic neřekla.

Začala jsem o nepříteli snít, v noci i ve dne.

A ve snech se nemravnost a morálka tak propletly, že už se nedala jedna od druhé rozeznat.